

Felekezetek közreműködése az egyházi anyakönyvek levéltári mikrofilmezésében a „mormon akció” idején

Az 1950-es évek második felében távlataiban is jelentős hatású szakmai tevékenység kezdődött az Országos Levéltárban (OL). Az 1956-ban *Borsa Iván* által megfogalmazott első ötletet több éves szervezőmunka követte, majd 1960-ban megkezdődött az úgynevezett „mormon mikrofilmezési akció”.

A később újítási díjjal is elismert konstrukció szerint a *Mormon Genealógiai Társaság* négy, mikrofilmezéshez szükséges technikai berendezést, valamint nyersfilmet bocsátott a levéltár rendelkezésére abból a célból, hogy az 1871 (majd későbbi engedély alapján 1895. október 1-je) előtti egyházi anyakönyveket és más genealógiai jellegű levéltári iratanyagot mikrofilmre vegyenek. Kezdetben a felvételekkel ledolgozták a gépek árát, majd a mormonok devizában fizették meg a további küldeményeket. Az egy évtizedig tartó mormon akció keretében előállított mikrofilmek ma is a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) legkutatottabb gyűjteményét jelentik, ezért az akció története méltó lehet arra, hogy a magyar levéltárügy történetének lapjaira bekerüljön. Annál is inkább, mert miközben a korszak jellemző köztörténeti-politikatörténeti kulcsszavai a megtorlás és a konszolidáció, addig az akcióban nyugat-európai és egyesült államokbeli partnerekkel, valamint szinte a teljes magyarországi egyházi vezetéssel és személyzettel állt kapcsolatban a – szekuláris, központi, állami – levéltár. *Borsa Iván* és munkatársa, *Mandl Sándorné* úgy voltak főszereplői az akciónak, hogy annak védelme érdekében a felettes szerveket mindig előre tájékoztatták a történésekről, az egyházakkal pedig a legjobb együttműködésre törekedtek, eloszlatva a papok és lelkészek felmerülő aggodalmait.

A mormon akció történetének forrásai

A mormon akció története jelentősége ellenére teljes részletességében mind a mai napig nem feltárt. A Magyar Országos Levéltár (MOL) Reprográfiai főosztályának munkatársai tervfeladatként elkészítették az akció korai történetét, és tanulmányukban sajnálattal állapították meg, hogy „ennek az eseménynek eredeti levéltári forrásokon alapuló feldolgozására mindezidáig senki nem vállalkozott, pedig nemcsak a Reprográfiai osztály, hanem a MOL egészének későbbi működésére is hatással lett.”¹ A dolgot ez a mulasztást igyekezett pótolni, amikor a Levéltárak Országos Központja (LOK, 1957-től tulajdonképpen a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, MM LO) vonatkozó iratanyagát, valamint négy ügyirat erejéig az OL Általános iratait is teljes szövegükben közreadva összefoglalta az 1957–1963 közötti időszakban létrejövő újfajta együttműködés történetét. A szerzők tudatosan nem foglalkoztak a filmezés szervezési-technikai kérdésével és a mikrofilmezés egyházi értékelésével, „mivel ez egy újabb – szélesebb és összetettebb – területet jelentene”.² Az összefoglaló mindezzel együtt a mormon akció első felének hiánypótló történeti feldolgozása.

A mormon mikrofilmezési akció történetére vonatkozó, nyomtatásban is megjelent legfontosabb adatokat *Borsa Iván* szakmai összefoglalói és visszaemlékezései jelentik. Már 1960-ban, az OL mikrofilmező csoportja tevékenységét bemutató cikkében ismertette az előkészületi munkákat.³ Ugyanő 1959-től a Levéltári Híradó, majd a Levéltári Szemle hasábjain évente beszámolt az OL filmtárának előző évi gyarapodásáról.⁴ 1965-ig ezt olyan részletességgel tette, hogy abból pontosan megállapítható az akció keretében készült egyházi anyakönyvek felvételszáma.

Az akció történetének további adatai találhatóak *Borsa Iván* visszaemlékezéseiben. *Gecsényi Lajos* 1989-ben interjút készített Borsával, aki a mormonokkal létrehozott megegyezés körülményeiről, amelyet a kérdésseltevő szerint talán az eredményei miatt legendák lengenek körül, a következőket mondta:

„A mormon egyház genealógiai társaságával a tárgyalások 1957–1959-ben folytak szóban és írásban. A közös cél (az anyakönyvek mikrofilmezése) egyértelműen közös volt. A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári osztálya egyértelműen támogatta, sőt formailag ő levelezett, a tárca más részlege sem emelt kifo-

¹ BERKES–GARADNAI–VISZKET, 2008. 5.

² Uo. 25.

³ BORSA, 1960. 103–105.

⁴ BORSA IVÁN: A Magyar Országos Levéltár Filmtárának ... évi gyarapodása (*Levéltári Híradó, Levéltári Szemle*). <http://www.archivportal.arcanum.hu/levszem/> (2012. április 1.)

gást. A Belügyminisztérium, miután megkapta az őt érdeklő tájékoztatást, feltételét közölve, hozzájárult. A legtöbb problémát a Külkereskedelmi Minisztérium jelentette, pedig a végén az anyagi előnyöket az ő vállalata fölözte le. Egyébként formai szerződés írásban nem jött létre. Mi készítettünk egy szerződéstervezetet az előzetes levélváltások és személyes tárgyalások alapján, amire ők szóban annyit mondtak, hogy rendben van, eszerint fogunk dolgozni. A »clara pacta, boni amici« elve diadalmaskodott.⁵

A mormon akció történetének másik ikonikus szereplője Mandl Sándorné, Román Éva volt, aki már a LOK-ban is Borsa mellett dolgozott, és tőle kapta feladatul a *Der Archivar* című folyóirat egyik cikkének olyan szempontú átolvasását, hogy „hátha lehet belőle valamit kihozni”. Mandlné 1958-ban követte az OL-ba az 1957-ben áthelyezett főnökét, ahol azután a mikrofilmzési ügyeket intézte. *Bogdán István*, a levéltár könyvtárának vezetője 1982–1983 folyamán két hangfolyamot rögzített, a „Hangtár” a munkatársak hangját, az „Emlékeztár” pedig egyes munkatársak levéltári eseményekre visszaemlékező monológját őrizte meg. Az utóbbiak között található Mandlnének a mormon mikrofilmzési akcióra vonatkozó visszaemlékezése, amelynek nagyobb részét már 2009-ben, teljes szövegét pedig 2012-ben közzétettem.⁶

Az akció történetére vonatkozó levéltári és egyéb források feltárása még korántsem befejezett. A szaktárca illetékes szervezeti egysége 1964–1970 közötti iratanyagának, az OL 1956–1970 közötti ügyiratainak feldolgozása még hátra van. (Az 1958–1961 között 70 alapszámon található az akcióhoz kapcsolódó ügyirat, 1962 után pedig a 111. és 112. tétel teljességgel e témára vonatkozik.) A jövőben szükséges az ügy állambiztonsági vonatkozásait is vizsgálni és az egyházi levéltárakban az előkészületekre és a lebonyolításra vonatkozó iratokat, belső feljegyzéseket és egyházi levelezéseket feltárni. Ezekből egyelőre csak mintavétel áll rendelkezésemre. Az egész téma teljes feldolgozásához pedig a mormon egyház releváns belső levelezését is meg kell ismerni.

Két, jelenleg nem levéltári iratanyagként létező irategyüttest szükséges még megemlíteni. Az egyik Borsa Iván iratmásolat-gyűjteménye, amely hivatali irathagyatékában került *Rácz György* kollégámhoz, aki – az iratanyag végleges rendezése előtt – rendelkezésemre bocsátotta azt, amikor megtudta, hogy milyen témában kutakodom. Borsa nagyon precíz volt, és azoknak a leveleknek a másolatát, amelyet jelen esetben a mormon akció ügyében ő készített vagy felügyelt,

⁵ GECSENYI, 1989. 62.; BORSA, 2000. 233–266.

⁶ Vö.: http://www.mol.gov.hu/rendezvenyek/anyakonyvek_a_kutatasban_es_a_kozigazgatasban.html, itt az emlékezés átirata, valamint az akció történetéről szóló prezentáció is elérhető. A teljes szöveget lásd REISZ, 2012. 36–40.

gondosan elrakta egy dossziében. Ez az irategyüttes segített abban, hogy megtaláljam az egyházak bevonására vonatkozó iktatott LOK- vagy OL-feljegyzéseket is.

A másik forrásegyüttes megmaradását elsősorban *Judák Margit*nak köszönhetjük. Az ügyiratokról leválasztva, a Reprográfiai osztályon kezelték azokat a jegyzékeket/kimutatásokat, amelyeket az egyházközségek papjai püspökük kérésére még 1960 elején készítettek az őrizetükben lévő anyakönyvekről. Ezekben a jegyzékeken folyt a mikrofilmezésre felküldött anyakönyvek nyilvántartása, átadás-átvétele, és ezekkel együtt őrizték azokat a fél- és egyáltalán nem hivatalos leveleket, amelyeket Mandl Sándorné az egyházi levéltárosokkal folytatott. Ezt a fölöslegesnek tekintett irategyüttest kidobták az 1970-es évek közepén, Judák Margit azonban megmentette és hazavitte, és csak akkor juttatta vissza a levéltárba, amikor *Kollega Tarsoly István* lett a reprográfiai ügyekért felelős vezető. 1997 után, amikor a Reprográfiai főosztályt Óbudára költöztették, ismét ki akarták dobni az anyagot, ekkor viszont *Kántor Éva* mentette meg. A – más feljegyzésekkel együtt – kilenc doboz feltárását és közkinccsé tételét 2012-ben kezdtem el, az anyag rendezésében és digitalizálásra előkészítésében Judák Margit segített, a teljes rendezett anyagot 2013-ban az Y szekció (A MOL levéltára) számára adom át.

E hosszúra nyúlt, de a megismerés nehézségeinek megértéséhez szükséges bevezető után azt az egyszerű kérdést kívánom megvizsgálni, hogy mikor és hogyan kapcsolódtak be az egyes felekezetek a mikrofilmezési akcióba. Az összefoglalás nem lehet teljes, mert az újabban előkerült dokumentumok teljes körű feltárása és számbavétele még jelenleg is tart, de a kezdet és az egyházi szerepvállalás már előzetesen alkalmas az ismertetésre. Bemutatom a katolikus egyház bekapcsolódásának körülményeit és vázolom a felekezetek közreműködésének mikéntjét. Tekintettel arra, hogy a források szövege nem ismert, bőséges, esetleg teljes közlésükre törekszem.

A mormon akció főbb eseményei

A fentebb már idézett mormon tanulmány adatait, valamint a többi forrást is figyelembe véve a főbb események – az egyes felvételezési szakaszok feltüntetése nélküli – alábbi kronológiai sorrendje állítható fel:

1956. április 7. Borsa Iván felhívja Mandl Sándorné figyelmét a *Der Archivar* 1956. évi 1. füzet 77–79. oldalán található, a mormonok mikrofilmezési gyakorlatáról szóló cikkére.
1957. február–július Tájékoztató levelezés a mormonokkal, a Külügy-, a Művelődésügyi és a Külkereskedelmi Minisztériummal.
- május Megyei levéltári anyag (összeírások, anyakönyvek) felmérése.
- május 26. *Szedő Antal*, a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztály vezetője és Borsa Iván első személyes tárgyalása a mormonokkal Bécsben.
1958. március 4. Mormon javaslat a tárgyalások folytatására.
- március–június Tárgyalások a hazai minisztériumok között.
- április 28. Külügyminisztérium, *Baranyi Gyula* attaché:
„A levelükben felvetett ügylet kereskedelmi része előnyösnek látszik számunkra. A Salt Lake City Genealógiai Intézet jellegét, tevékenységét – az előzményekben átküldött jellemzéseken túlmenően – nem ismerjük, arról véleményt mondani nem tudunk. Úgy látszik azonban, hogy a tervezett együttműködés ezzel az intézettel nem olyan természetű, amelyből politikai vagy egyéb hátrány származnék számunkra. Ezért az említett ügylet ellen elvi kifogásunk nincsen.”
- május 12. A Külügy- és a Külkereskedelmi Minisztérium elvben már hozzájárult a megállapodás megkötéséhez, a Kultúra Vállalaton keresztül. A mormonoktól vártak ígéretet arra, hogy az egymillió felvételen felül még legalább kétmillió felvételt rendelnek majd.
- május 20. *Miklós Imre*, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnökhelyettese a tervezett konstrukcióról kijelenti:
„Illetékes felsőbb szervek jóváhagyását feltételezve, egyházpolitikai szempontból nézve kivihetőnek tartom.”
- május 23. Tárgyalás a mormonokkal az OL-ban.

- október 20. Szerződéstervezet megküldése a Belügyminisztériumba.
- november 29. *Rácz Béla*, az Országos Levéltár munkatársa szerint csak az 1896 előtti anyag (levéltári iratok és egyházi anyakönyvek) vehető mikrofilmre, az érvényes előírások szerint az 1918 előtt keletkezett iratanyagot bárki megtekintheti, így a mikrofilmek külföldre kerülésének nincsen jogi akadálya.
- „Az egyházi anyakönyvekkel kapcsolatban ilyen szabályozás nincs. Ezek az anyakönyvek az egyes plébánosok, lelkészek, rabbik kezelésében vannak, s ezek saját belátásuk szerint bárkinek adhatnak ebből felvilágosítást. Ha ezeknek az egyházi anyakönyveknek a filmre vétele megtörténik, és egy filmkópia az Országos Levéltár tulajdonában marad, akkor a jövő szempontjából meglesz a lehetősége annak, hogy a Belügyminisztérium anyakönyvi osztálya az Országos Levéltárban keressék [így!] ki a megfelelő adatokat, és ne szoruljanak egyházi személyek adatszolgáltatására.”
- 1959.** február 20. Szerződéstervezet megküldése a mormonoknak.
- március 2. Külkereskedelmi Minisztérium tranzakciós engedélye.
- október 30. Az ÁEH megküldi az egyházi vezetők listáját (név, méltóság, cím).
- november 3. Szedő Antal sürgeti a mormonokat a szerződés megkötésére.
- november 4. Az MM LO levele a katolikus egyházi vezetőkhez, amelyben az akcióról ad tájékoztatást.
- november Az egyházi vezetők válaszai.
- november 26. Az MM LO és a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat közötti megállapodás.
- november A gépek beérkeznek az OL-ba (1960. júniusig több lépésben).
- december 15. MM LO-értekezlet az egyházi levéltárosokkal.

- 1960.** január 6. Szedő Antal levele a Belügyminisztériumhoz, a mikrofilmzés időhatárának kiterjesztéséről:
 „Ennek az akciónak a keretében sorra kerülne az egyházak (plébániák, lelkészségek, rabbiságok) által őrzött egyházi anyakönyvek mikrofilmre való felvétele is. Amennyiben sikerül elérni, hogy valamennyi egyházi anyakönyv az állami anyakönyvezés kezdetéig (1895. október 1.) filmre kerüljön, több millió felvételes olyan gyűjtemény állana rendelkezésre, amelynek értéke mind tudományos, mind pedig anyakönyvezési szempontból szinte felbecsülhetetlen.
 Jelenleg megtörténtek az első lépések az egyházi anyakönyvek felmérése érdekében. A plébániák stb. be fogják jelenteni kötetenként az 1895-ig terjedő anyakönyveiket. Ennek alapján meg lehet majd állapítani a várható felvételszámot, amelyet jelenleg hozzávetőleges becslések alapján kb. 4-5 millióra lehet tenni.”
- január 27. A Katolikus Püspöki Kar állásfoglalása
- április 25. *Borgos Gyula* rendőr ezredes, BM titkárságvezető értesíti Szedő Antalt, hogy a korábbi döntést felülvizsgálva, egyetértenek azzal, hogy az 1895-ig terjedő időre vonatkozó egyházi születési, házassági és halotti anyakönyveket filmre vegyék a mormon Genealógiai Társaság részére.
- július 22. Megkezdődik a felvételezés az OL-ban, majd december 12-én az első szállítmányban 321 437 felvételt adnak át.
- 1963.** június 25/27. Mormonok tárgyalása az OL-lal a további anyagok felvételezéséről (Névváltoztatási és nemességi ügyek, Helytartótanács, Acta nobilium, Departamentum nobilitare)
- 1970.** május 7. Az OL átadja a 17., utolsó szállítmányt a Kultúra Vállalatnak.⁷

⁷ Az 1963-ig keletkezett dokumentumokat lásd GARADNAI–BERKES–VISZKET, 2008, a többi a MOL Y 7. fondjából vettem (111. és 112. tétel).

A katolikus egyház bevonása

Az események sorrendjén végigtekintve szembetűnő, hogy bár elsősorban a felekezetek által előállított, kétségtelenül köziratnak minősülő dokumentumok mikrofilmezésének lehetőségeiről volt szó, az egyházak bevonására csak igen későn, a megállapodás tervezett aláírásához igen közel, a gépek beérkezésével egy időben került csak sor. Technikai kérdésekről, devizaszabályokról, személyes adatokról esett szó a megbeszéléseken, de annak nem találjuk nyomát, hogy bármilyen szinten felmerült volna az a kérdés, hogy mit szólnak ehhez a vállalkozáshoz az egyházak?

Nyilvánvaló, hogy eredetileg csak az állami levéltárak közreműködését kívánták az ötlet kidolgozóit, mert a 21 levéltár a LOK (MM LO) központi akaratának nyilván nem állt volna ellen, és számuk is egy könnyen megszervezhető együttműködést jelentett volna. Az akció előkészítésekor a megyei levéltárakban őrzött anyakönyvi másodpéldányok és más, ugyancsak az állami levéltárak őrizetében lévő irategyüttesek (nemesi és országos összeírások) mikrofilmezését tervezték. 1957. május 31-én *Endrényi Ferenc* a LOK nyilvántartásában elhelyezett levéltári alaplétárból összeállítást készített a megyei levéltárakban őrzött anyakönyvi másodpéldányokból, eszerint ott kb. 466,4 iratfolyóméternyi anyag volt található. A LOK kérésére a megyei levéltárak vezetői az anyakönyvekről és a Bach-kori összeírás meglétéről és mennyiségéről is tájékoztatást nyújtottak, becsléseik alapján az ott őrzött másodpéldányokból kb. 2 782 000 felvétel készíthetett volna. A zalaegerszegi levéltár vezetője, *Kollega Tarsoly Sándor* szerint, bár levéltárunkban vannak egyházi anyakönyvek, de véleménye szerint nem biztos, hogy teljeseek, ezért javasolta, hogy a „teljesség kedvéért az egyes községektől kérjük be azt lefényképezésre.”⁸ Felvetésének akkor még nem volt azonnal látható foganatja.

Az egyházak bevonására csak 1959 őszén került sor, nincsenek pontos feljegyzések arról, hogy kinek a kezdeményezésére és miként született meg ez a döntés.⁹ Október 30-án Miklós Imre titkársága, vagyis az ÁEH a „megbeszélte névsort” – a római és görög katolikus egyház 11 érseke, püspöke, apostoli kormányzója, a református egyház két püspöke, az evangélikus egyház két püspöke, az izraelita egyház elnöke nevével és pontos címével – megküldte az MM LO számára.

⁸ MNL OL XIX-I-9-rr. Kulturális Minisztérium, Mormon anyag, 1958–1965. 02–16–18/1957.

⁹ A katolikus egyházfőknek címzett levelek fogalmazványai, valamint az ő válaszuk a MNL OL XIX-I-4-ab. Művelődésügyi Minisztérium, 2–16/1959. tétele alatt található, a 89.862/1959. iktatószámú ügyiratban.

November 4-én Szedő Antal, a levéltári osztály vezetője levélben fordult a katolikus egyházi vezetőkhez, amelyben a tervezett akció részleteiről tájékoztatta őket, és egyúttal a közreműködésüket kérte. Másnap a helyettes vezető, *Baraczkai István* az állami levéltárak vezetőihez is levelet intézett: „tájékoztatásul közlöm, hogy a gyűjtőterületén székhellyel bíró katolikus egyházmegyei hatósághoz másolatban csatolt levelet intéztem. Kérem, hogy a tárggyal kapcsolatban felmerülő esetleges problémákkal haladéktalanul forduljon a Levéltári Osztályhoz”. Az ma még kérdés, hogy milyen problémák esetleges felmerülésétől tartott a tisztviselő, amelyre a megyei kollégák figyelmét haladéktalanul fel kellett hívnia.

A katolikus vezetőknek a megfelelő megszólítással egyenlevelet küldött Szedő Antal:

„Engedje meg, hogy az alábbiakban tájékoztassam arról a nagyszabású tudományos jellegű mikrofilmzési akcióról, melynek megszervezése folyamatban van, s melynek sikeres lebonyolításához ... Úr szíves támogatását és levéltárosának közreműködését kérem.

A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya tárgyalásokat folytatott a Salt Lake City-i mormon Genealógiai Társasággal, amely Amerikán kívül Nyugat-Európa számos országában sok millió mikrofilmfelvételt készített 1900 előtti genealógiai tárgyú iratanyagról (anyakönyvek, népességösszeírások, nemességigazolások, végrendeletek stb.). A tárgyalások eredményeképpen a Genealógiai Társaság nagyteljesítményű korszerű mikrofilmfelvevő berendezést bocsát az Országos Levéltár fotólaboratóriuma rendelkezésére, melynek ellenértékeként, majd pedig költségtérítés fejében a Levéltári Osztály mikrofilmfelvételeket készített genealógiai tárgyú levéltári jellegű iratanyagról. Ennek kapcsán a mikrofilmfelvételekről filmkópia készül, amely az Országos Levéltárban kerül elhelyezésre, s így biztosítja, hogy ez a tudományos szempontból nagybecsű anyag – amely könnyen ki van téve az élet viszontagságainak – mikrofilmen is fennmaradjon, s a tudományos kutatás céljait szolgálja.

A mikrofilmzési akció egyik tárgya az anyakönyvek volnának az anyakönyvezés kezdetétől 1895-ig. Ehhez kapcsolódóan kérem ... Urat, járuljon hozzá ahhoz, hogy egyházmegyéje plébániáinak 1896 előtti keresztelési, házassági és halotti anyakönyveit az Országos Levéltár fotólaboratóriumában mikrofilmre vegyék.

Elképzeléseink szerint az anyakönyveknek a plébániákról való összegyűjtését és szétosztását ... Úr levéltárosa vagy esetleg ... Úr által megbízandó más személy végezné, akinek a munkával kapcsolatos utazási és szállítási költségeit megtéríteném. A levéltáros az anyakönyveket jegyzékbe foglalná feltüntetve a kötetek

oldalszámát is. Megbízottam azután e jegyzék alapján tőle venné át, s mikrofilmre vétel után neki adná vissza a köteteket.

Ennek az akciónak abban látom jelentőségét, hogy az anyakönyvekről olyan pontos másolat állna rendelkezésre, amely mind mennyiségben (az 1828 előtti anyakönyveket is tartalmazván), mind minőségben (a tapasztalat szerint törvényhatósági levéltárakban őrzött másodpéldányok tekintetében sok aggály merült fel) messze felülmúlná a jelenlegi másodpéldányokat, illetőleg olyan esetben, amikor elpusztult a másodpéldány (pl. az 1945. évi Budapest egész területén), vagy nem került levéltárba, ezt a hiányt pótolná. Az egyetlen példányban meglévő anyakönyvek fennmaradását elemi csapás bármikor veszélyeztetheti. Ha netán ilyen történnék, az Országos Levéltár Filmtára az önköltségek megtérítése mellett a mikrofilmekről bármikor készségesen fog fényképeket készíteni az eredeti pótlására. Az így kialakítandó, az egész országra kiterjedő gyűjtemény hatalmas segítséget fog nyújtani a tudományos kutatásnak, elsősorban a történeti statisztikának. Mivel valószínűnek tartom, hogy ... Úr akár közvetlenül a mikrofilmek elkészülte után, akár későbbi időpontban egyházmegyéje anyakönyveiről készült mikrofilmek filmkópiáját egyházmegyéje céljaira meg kívánja szerezni, kérésére az Országos Levéltár fotólaboratóriuma a vonatkozó mikrofilmekről egy példányt teljesen díjmentesen fog elkészíteni, ha ... Úr a nyersfilmet rendelkezésre tudja bocsátani.

Minthogy a fent előadottak – véleményem szerint – nemcsak az egyetemes magyar tudományosság, hanem a katolikus egyház céljait is szolgálják, bízom benne, hogy ... Úr engedélyezni fogja egyházmegyéjében az anyakönyvek mikrofilmmezését. Kérem, hogy állásfoglalásáról tájékoztatni szíveskedjék. Ha netalán állásfoglalásának kialakításához további adatokat kívánna, úgy akár levélben, akár kiküldöttem útján készséggel szolgálunk felvilágosítással. ... Úr hozzájárulása esetén a szervezési részleteket levéltárosával tárgyalnánk meg.”

A katolikus egyházi vezetők óvatosan nyilatkoztak a programról, elvileg nem zárkóztak el a közreműködéstől, de válaszlevelükben hangot adtak fenntartásaiknak és aggodalmaiknak, a gyakorlati kivitelezés mikéntjére nézve pedig további megbeszélést tartottak szükségesnek. Olyanok is voltak, akik jelezték, hogy a kérdésben vezetőtársaik véleményének kikérését is elengedhetetlennek tartják.

A beérkezett válaszlevelek nyomán december 2-án Szedő Antal újabb levelet intézett a katolikus vezetőkhez, amelyben jelezte, hogy „az anyakönyvek mikrofilmmezésével kapcsolatban felmerülő technikai kérdések kidolgozása és technikai problémák tisztázása céljából” az egyházmegye küldötteinek részére december 15-én értekezletet tartanak az MM LO-ban, az útiköltséget, napidíjat és esetleges szállásköltséget a Levéltárak Gazdasági Hivatala megtéríti. Ha az

értekezlet után is szükségesnek tartják a személyes megbeszélést, kiküldöttje fogja felkeresni az ezt igénylőket.

Dudás Miklós hajdúdorogi görög katolikus püspök november 9-én jelezte, hogy „országos akcióról lévén szó, szükségesnek tartom kikérni más püspök urak, elsősorban a kalocsai püspök [sic!] úr véleményét”. Később, *Szedő Antal* december 2-ai invitálására válaszul december 7-én azt írta:

„bár a szóban forgó anyakönyvek igen fontos egyházi okmányok és természetükénél fogva nem nyilvánosak, mégis úgy látom, hogy azok mikrofilmezésének nemigen lesz elháríthatatlan elvi akadálya. A kivitelezés azonban, főként a pótolható okmányok biztonságos összegyűjtése és visszaszállítása komoly problémákat vet fel, melyeket megítélésem szerint a Püspöki Karnak közösen kellene megtárgyalni. Végleges egyöntetű döntés csak azután hozható.”

A mikrofilmezési akció talán leghevesebb ellenzője *Brezanóczy Pál*, az egri érsekség apostoli kormányzója volt. November 12-én kelt válaszelevelében a felvetett megoldási módokkal kapcsolatos nehézségeit közölte:

„Az anyakönyvi köteteknek a plébániákról való elvitelére – sajnálatomra – egyáltalán nincs lehetőség. Az egri főegyházmegye törvénykönyve (Zsinati törvények) kifejezetten kimondja e tárgyban: »Az anyakönyveket a plébániáról kiadni nem szabad« (117. §, 2).

Ehhez annál is inkább kell ragaszkodnom, mert az anyakönyvek a plébániák alapvető följegyzései, az 1896 előttiék közhitelű hivatalos okiratok, amelyek állandó használatban vannak. Állandóan kérnek kivonatokat ezekből az anyakönyvekből polgárjogi vonatkozású ügyekben is (pl. nyugdíj). A begyűjtés, átvétel, szállítás, filmezés, visszaszállítás, azonosítás, kiosztás: csak nagyjából vázolva is nem kevés időt venne igénybe. Márpedig nem lehet olyan időpont, még egy nap sem, amikor a plébániái hivatalok az anyakönyvi kivonatok kiadását megtagadhatnák azon a címen, hogy az anyakönyvi kötetek másolatkészítés végett nincsenek kéznél.

Az anyakönyvek összegyűjtését különben is áthidalhatatlan nehézségek gátolják. Az anyakönyvek hatalmas kötetek, nehéz papíron írva, folió-nagyságú kötetekbe kötve, legtöbbször vastag kemény táblába foglalva, igen gyakran bőrkötésben. Fizikai súlyuk is figyelemre méltó. Ezek a kötetek pótolható okmányokat képeznek, amelyek külalakja olyan, hogy nagy tömegű szállításukkal a postát nem terhelhetjük.

A felmerült terv annyit jelentene, hogy kb. 450 plébániáról kellene begyűjteni az anyakönyveket. Ezek a plébániák az ország északkeleti részén nagy területen elszórva fekszenek Horttól a keleti országhatárig és Kunszentmártontól az északi határig. Ilyen óriási területről a begyűjtés kiküldött útján is megoldható-

lan nehézséget jelent. Hozzá kell vennünk azt is, hogy az egyes plébániák anyakönyvi anyagának nagyobbik részéről van szó.

Legyen szabad megemlítenem azt is, hogy levéltárosomat nem bízhatom meg ennek a munkának végzésével. Nevezett ugyanis hatalmas anyag rendezésével van elfoglalva. Továbbá állandóan rendelkezésére kell állnia a gyakran jelentkező kutatóknak. A felvetett terv annyit jelentene, hogy a hatalmas anyakönyvi anyag begyűjtése őt szinte állandóan lefoglalná, ha a területet és az anyakönyvek mennyiségét vesszük figyelembe. Eddigi tapasztalataim alapján megállapíthatom, hogy levéltárosom munkaköre már nem bővíthető és az ő munkáját huzamosabb ideig nem nélkülözhetem.

Részemről nem volna akadálya annak, hogy kellően felszerelt csoportok kiszálljanak az egyes plébániákra és a kívánt anyagot filmre vegyék. Ilyen megbízott csoportoknak módomban volna névre szóló felhatalmazást adni a mikrofilmzésre, amely felhatalmazásban kifejezném, hogy az 1896 előtti anyag fényképezéséről van szó. Ha a T. Cím elsősorban a megyei levéltárak anyagát vetetné filmre, akkor csak a mutatkozó hiányok pótlására kellene a plébániákra kiszállni, mely körülmény lényegesen megkönnyítené a munkát.”

Brezanóczy az MM LO december 2-án kelt, december 15-én tartandó személyes megbeszélésre invitálását köszönettel elfogadta és azon képviselőjével részvételét jelezte, ugyanakkor december 7-én kelt levelében ismételten megjegyezte:

„A módot tekintve azonban a túlságosan központosított mikrofilmzést igen körülményesnek és költségesnek találom. Ezért már most javasolnám, hogy létesítsenek az akcióval kapcsolatban több felvételi központot és ezzel tegyék könnyebbé és olcsóbbá a tervezett munkálatot. A megyeszékhelyek kínálkoznak e téren a legalkalmasabbnak. Ezekben van tárolási lehetőség és elérhetőség szempontjából is megkönnyítik az anyakönyvek szállítását.”

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök november 18-án kelt levelében jelezte, hogy szívesen megengedi az anyakönyvek mikrofilmre vételezését. „A felhívás részletezi a begyűjtés módjait, de egy szót sem szól a visszaszállítás és garancia kérdéséről. Enélkül pedig az engedélyt papjaim felé nem adhatom ki, mert egyházi törvényeink az anyakönyvek kiadását tiltják, s az Ordinarius is csak megfelelő garancia mellett és rendkívüli esetben adhatja meg az engedélyt.”

Grósz József kalocsai érsek november 20-án megadta az elvi engedélyt, de jelezte, hogy „a gyakorlati kivitelezés előtt azonban jónak látom egy minden részletre kiterjedő megbeszélést tartani annak mikéntjéről. E célból szívesen látom kiküldöttjüket Kalocsán, vagy ha az alkalmasabb, megbízottamat felküldöm Budapestre az ügy letárgyalására”.

Hamvas Endre csanádi püspök november 28-án közölte, hogy „az anyakönyvek mikrofilmzése ügyében a kalocsai érsek urat megkértem egységes eljárás kezdeményezésére. Az érsek úr válaszában azt írja, hogy a T. Hivatallal érintkezésbe lépett. Várom az ő további közlését”.

Rogács Ferenc pécsi püspök november 30-án hozzájárult a tervezett akcióhoz, de előbb tisztázandónak tartotta a technikai kérdéseket, az el- és visszazállítást. „A kérdés egyébként is a Codex Iuris Canonici 470. kánonja alapján elvi alapon a püspöki kar jogkörébe tartozik, amely az egyházi anyakönyvekre vonatkozóan ismételt hozott közös határozatot. Meg kell várnom tehát, hogy az előterjesztett kérdést az illetékes püspöki kar letárgyalja, és egységes utasításokba foglalja, amelyeknek én természetesen szintén alávetem magamat.”

Kovács Sándor szombathelyi püspök a hozzá intézett sürgetésre december 7-én válaszolva kifejtette, hogy azért nem válaszolt, mert „abban a feltevésben voltam, hogy a Püspöki Kar egységesen fog ebben állást foglalni.” Az akcióhoz hozzájárult, de a technikai kérdésekről egyeztetést tartott szükségesnek.

1959. december 15-én az egyeztető értekezletet megtartották, azon jelen voltak az MM LO és az OL képviselői, valamint a katolikus vezetők megbízottai, egyházi levéltárosok: *Szommer Károly* (Kalocsa), *Eröss István* (Győr), *Miklós Béla* (Eger), *Bacsóka Pál* (Hajdúdorog), *Holl Béla* (Vác), *Sulyok János* (Székesfehérvár), *Pataki László* (Szombathely), *Petrovics Ede* (Pécs), *Nagy Tibor* (Szeged), *Kiss Lajos* és *Prokopp Gyula* (Esztergom).

Szedő Antal a katolikus vezetőknek megküldte az értekezletről készített összefoglalóját, amelyben kifejezte reményét, hogy a

„f. hó 15-én tartott értekezleten sikerült megtalálni azt a kivitelezési módot, amelynek segítségével az anyakönyvek fényképezését minden érdekelt teljes megaláztatásával fogjuk tudni lebonyolítani. Az említett értekezleten minden jelenlévő egyetértett abban, hogy az akció technikai lebonyolítása érdekében elengedhetetlenül szükséges az anyakönyvek mennyiségi felmérése annak a kérdőívnek a segítségével, amelyet dr. Pataki László szombathelyi püspöki levéltáros úr terjesztett elő. A kérdőívet lesokszorosítottam, s azt a plébániák részére történő szétküldés végett [...] példányban csatoltan küldöm.”

A kérdőívek szétosztása alkalmával kérem felhívni a plébániák figyelmét arra, hogy a kimutatásokat 5 példányban állítsák ki, s ebből 2 példányt küldjenek meg az egyházmegyei hatóságnak, s 3 példányt további intézkedésig tartsanak maguknál. Kívánatosnak látszik, hogy az anyakönyvek idejében megfelelő állapotba kerüljenek, ezért kérem utasítani a plébániákat, hogy az anyakönyvek esetleg rongált kötéseit hozassák rendbe, s minden kötetet lássanak el címkével a kötet gerincén és első fedőlappján, s a címkén tüntessék fel, hogy a kötet milyen anyakönyvi típus hanyadik kötete, és mely évkörből tartalmaz bejegyzéseket.

Kérem, hogy a kimutatások egy példányát azok összesítésével 1960. április 1-ig a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztályának megküldeni szíveskedjék.”

Szedő egyúttal a megyei levéltárakat is értesítette a fejleményekről:

„Tájékoztatásul közlöm Levéltárvezető Kartárrsal, hogy f. hó 15-én a római és görög katolikus plébániák anyakönyveinek mikrofilmezése tárgyában megbeszélést tartottam a katolikus egyházmegyék levéltárosaival. Megállapodás született arra vonatkozóan, hogy az 1896 előtti anyakönyvek mennyiségének felmérése végett az egyházmegyei hatóságok kérdőívet adnak ki, melyen a plébániák adatokat szolgáltatnak. A Levéltári Osztály által sokszorosított kérdőív¹⁰ egy példányát Levéltárvezető Kartársnak tudomásulvétel végett csatoltan megküldöm. A felméréssel kapcsolatosan az Állami Levéltárnak teendője nincs.”

A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1960. január 27-ei ülésén foglalkozott a mikrofilmezési akcióval:¹¹

„A püspöki kar a LOK eddigi intézkedéseit (az anyakönyvek bejelentése a küldött blanketta szerint, technikai lebonyolítási terv) tudomásul veszi, mégis azzal, hogy az összes igazolt költségeket a LOK-nak kell viselnie, és nehézség esetén teherautóról és ládákról is gondoskodnia. A továbbiakkal: technikai lebonyolítás során felmerülő nehézségekkel és akadályokkal szükség esetén később foglalkozik. A jövőben hasonló, országos ügyekben mindig előzetesen határoz.”

Egyházi közreműködés a mikrofilmezésben

Az egyes felekezetek hatóságai a mikrofilmezés előkészítésében és támogatásában jelentős szerepet játszottak, aktív közreműködésük nélkül a magyarországi egyházi anyakönyvek teljes körű mikrofilmezésének nagy vállalkozása bizonyára nem valósulhatott volna meg azzal az eredménnyel, amelyre ma minden résztvevő intézmény joggal lehet büszke.

A közreműködés formája és módszere a mormon akció egy évtizede alatt egyre kifinomultabb és szervezettebb lett. A munka a plébániák/egyházközségek által őrzött anyakönyvek részletes jegyzékelésével indult (1960 elején), majd az anyakönyvek egy vagy több központi helyre történő begyűjtését és a visszaszállítás utáni elosztását is a püspökségek levéltárosai végezték, ők gondoskodtak az anyakönyvek gerincének felcímkézéséről, a csomagolásról, a szállítmányok kísé-

¹⁰ Borsa Iván még december 15-én elkészítette és 1800 példányban lestenccileztette az anyakönyvekre vonatkozó kérdőívet és kitöltési útmutatót.

¹¹ Balogh, 2008. 1036–1037.

retéről és az átadás-átvételtől. Az adatközlést és a begyűjtést püspöki körlevelekben rendelték el, az együttműködésről az egyházmegyei hatóság az OL-lal megállapodást kötött. Az OL a felvételezés idején felmerült anyakönyvi adatközlések (pl. anyakönyvi kivonat kiállítás) érdekében előbb fotókópiákat küldött a püspökségek számára, később pedig biztosította a püspöki megbízottak számára a helyszíni anyaghasználatot. E közreműködés részletes feldolgozása az egyházi levéltárak anyagainak feltárásával lesz csak lehetséges, most csak a már rendelkezésre álló iratok és az egyházi levéltárosok adatközlése alapján vázolom az együttműködés elemeit.

A katolikus püspöki kar egységes állásfoglalása után a konkrét kivitelezés az egyes püspökökre hárult. Minden egyházmegyei vezető körlevélben fordult joghatósága plébániáihoz, arra utasítva őket, hogy április közepéig a plébánián őrzött anyakönyvekről az előírásnak megfelelő adattartalommal készítsék el a kimutatásokat, és abból három példányt maguknál őrizzenek, kettőt pedig küldjenek be.¹² A plébániák nagy többsége 1960. február–április folyamán a kért kimutatást elkészítette, ezeket az egyházmegyei hatóságok továbbították az OL-nak.¹³

Bár az ÁEH által 1959. október 30-án az MM LO-nak megküldött jegyzéken a nem katolikus egyházi vezetők pontos címeit is közölték, ez idáig nem találtam annak írásos nyomát, hogy levéltári részről hivatalosan, írásban megkeresték volna a többi felekezetet. Előzetes egyeztetés után ugyanakkor 1960. január 16-án az OL-ban *Ivanyos Lajos*, a Református Egyetemes Konvent levéltárosa megbeszélést folytatott a konventre háruló feladatokról. A felek megállapodtak abban, hogy a konvent a négy egyházkerületen keresztül valamennyi egyházközségtől bekéri a minta szerinti anyakönyvi kimutatásokat,¹⁴ ez Ivanyos szerint kb. 2000 egyházközséget, egyenként 3–4 kötetnyi anyakönyvet jelent majd. Az ekkori elképzelések szerint a Konvent központilag összegyűjtötte volna a köteteket, és a levéltárnak innen kellett volna felszállítania azokat (végül nem így történt). Ivanyos a kimutatásokat február 20-ig a levéltár rendelkezésére bocsátani tervez-

¹² A „mormon jegyzékek” hivatkozásai alapján az egyházi hatóságok az alábbi rendeleteket bocsátották ki az anyakönyvek jegyzékelése ügyében: Csanád: 199/1960.; Eger: 199/1960., 90/1961.; Esztergom: 49/1960. (I.11.), 1960. évi I. körlevél, 27/1960.; Győr: 344/1960.; Kalocsa: 742/1960.; Pécs: 287/1960.; Székesfehérvár: 2492/1960.; Szombathely: 22/1960.; Vác: 1961. évi I. körlevél 13/535. (III.14.); Veszprém: 7200-162/1959. (II.01.).

¹³ A jegyzékek közül az OL-ban többet iktattak és így fennmaradtak az ügyiratok között: MNL OL Y 7. 643/1960. (Veszprém), 730/1960. (Pécs), 742/1960. (Kalocsa), 1091/1960. (Székesfehérvár), 1922/1960. (Eger).

¹⁴ Vö. A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konvent Elnöksége 656/1960. rendelete, amelyet 1960 februárjában küldtek ki az egyházközségeknek.

te. A felvételezés időpontjáról csak az adatok áttekintése alapján tudott és akart nyilatkozni a levéltár.¹⁵

A mikrofilmzési akcióról az evangélikusokat is értesíthették (bár írásos anyagot erről sem találtam), ennek nyomán 1960. február 12-én az evangélikus egyházkerületek püspökei, *Káldy Zoltán* és *Vető Lajos* közös körlevélben kérték a lelkészeket az anyakönyvi kimutatások elkészítésére, amelyeket négy példányban kellett elkészíteni 1960. március 15-ig.¹⁶ Levelük bevezetőjében azt írták:

„A mormonok hatalmas intézményt létesítettek valamennyi nemzet genealógiai adatainak összegyűjtésére. Ebbe beletartozik az egyházi anyakönyvek adatainak összegyűjtése is. A finnek már át is adták összes anyakönyveik másolatát 4 millió mikrofilmfelvételen. A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya egyházunkat is kéri, hogy tegyük lehetővé az 1895. október 1-ig vezetett keresztelési, esketési és temetési anyakönyvekről filmmásolatok készítését. Ez a munka az Országos Levéltárban folyik. E munka előzetes felmérése érdekében szükséges, hogy adatokat kapjunk egyházi anyakönyveinkről.

Egyházi érdek is, hogy tudjuk, hol, milyen anyakönyvek vannak az 1895. október 1. előtti időből. Ez az egyháztörténet-írás szempontjából is eléggé meg nem becsülhető ismeret. A mormonok számára készítendő és általuk megfizetett másolatok közül egy példány Budapesten marad, tehát a kutatók számára együtt rendelkezésre áll majd az egész országban levő anyakönyvek másolata, miután az anyakönyvek a lefényképezés után visszakerültek a lelkési hivatalokba.”

Az anyakönyvek felvételezésének sorrendjét a feltételek alakulása határozta meg, szisztematikus gyakorlat nem alakult ki, erről Mandl Sándorné részletesen is megemlékezett: „Joggal kérdezhetné valaki, aki megnézi ezt az anyagot, hogy mi magyarázza a sorrendet, nem látszik semmi logika benne. Nos, nem is volt. Aszerint kerültek filmre az anyakönyvek, [a]hogy az illetékes egyházi szervekhez valamiféle személyi kapcsolatot tudtunk teremteni, mert sajnos ez szükséges volt.”¹⁷

A felvételezést – nyilván a földrajzi közelségből fakadó könnyebbség miatt – a budapesti plébániák, evangélikus lelkészségek, valamint az esztergomi egyházmegye anyakönyveivel kezdték meg. Már 1959. december 15-én, a katolikus levéltárosokkal folytatott megbeszélés alkalmával az OL munkatársai Kiss La-

¹⁵ Az Ivanyossal folytatott megbeszélésről készített feljegyzést csak Borsa saját iratai között találtam meg, az iktatott ügyiratokban egyelőre nem.

¹⁶ 83/1960. (Déli) és 78/1960. (Északi) püspöki közös rendelet. Az iratot dr. Czente Miklós, az Evangélikus Országos Levéltár igazgatója bocsátotta rendelkezésemre, szívességét ezúton is köszönöm. Az evangélikusok két egyházkerületének jegyzéke: MNL OL Y 7. 731/1960. (Északi) és 807/1960. (Déli).

¹⁷ REISZ, 2012. 39.

jossal (Esztergom) megállapodtak abban, hogy „a topográfiai adottságokra való tekintettel Esztergom esetében eltekintünk a filmre veendő anyakönyveknek az egyházmegyei székhelyre történő begyűjtésétől”. Az anyakönyvek begyűjtésének technikai részleteit *Szepezdi Ervin* érseki helynökségi titkár egyeztetette a levéltárral. A budapesti plébániák által őrzött anyakönyvek felmérését január végéig, február elejéig elvégeztették, majd az adatközlést követően határozták meg a felszállítást.¹⁸ A felvételezés 1960. július 22-én indult meg a budapesti anyakönyvekkel, majd szeptember végétől november elejéig folytatódott az esztergomi egyházmegye anyakönyveivel.

Az anyakönyvek összegyűjtését, a szükséges teendőket is püspöki körlevelekben határozták meg, ezekből egyelőre csak néhányat ismerünk.¹⁹ Dudás Miklós görög katolikus püspök rendeletében pl. meghatározta, hogy az anyakönyvekről és ezek indexeiről három példányban leltárt kell a lelkészeknek készíteniük:²⁰

„A leltárban külön-külön legyen feltüntetve minden egyes kötet, megnevezve, hogy a kötet mit tartalmaz (kereszteltek, házasultak vagy halottak anyakönyve), mely évfolyamokat foglalja magában. Kötése ép-e, vannak-e kijáró lapjai, ha igen, pontosan megjelölve, melyek azok a lapok, hiányos-e, ha igen, tüzetesen megjelölve, mely lapok hiányoznak belőle. Vannak-e sérült lapjai, melyek azok. A lapszámzás maradjon meg az eredeti. Ezt csak úgy fogják tudni kellő gondossággal elvégezni, ha a beküldendő anyakönyveket gondosan átlapozzák. Ugyanígy vegyék leltárba ezekhez az anyakönyvekhez tartozó indexeket is. Az így elkészített leltárak egy példányát őrizték meg, kettőt pedig csomagban küldjenek be ide. Minden kötet gerincét (nem a felső tábláját!) lássák el címkével. Ezen jól olvashatóan tüntessék fel: a helység nevét, az anyakönyv nemét (kereszteltek–házasultak–halottak) és évkörét (pl. 1800–1895). Az így leltárba vett anyakönyveket és indexeket mielőbb, de legkésőbb szeptember 30-ig biztosított postacsomagban küldjék be ide a Püspöki Iroda címére. A csomagolást gondosan végezzék, úgy, hogy szállítás közben meg ne sérüljenek az anyakönyvek. Az anyakönyvek előreláthatólag október végéig lesznek távol. Ha addig belőlük

¹⁸ Borsa Iván 1960. január 7-én kelt feljegyzése, a levéltári iratanyagban nem, csak a Borsa-hagyatékban találtam belőle indigóval készített másolatot.

¹⁹ Római katolikus: Szombathely, 759/1966. és 759-1/1966.; görög katolikus: Hajdúdorog, 1998/1966.; evangélikus: Déli Egyházkerület, 1/1963. (I.8.).

²⁰ A rendelet szövegét a Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség Levéltára bocsátotta rendelkezésemre, szívességet ezúton is köszönöm. A rendeletet 1966. szeptember 20-án bocsátotta ki a püspök. A görög katolikus anyakönyvek ténylegesen 1966. november 24-én érkeztek be a levéltárba, majd 1967. április 27-én szállították vissza azokat a püspökséghez. MNL OL Y 7. 472/1968.

kivonatra lenne szükség, forduljanak Irodámhoz. Nagyon kérem N[agy]t[iszteletű] papjaim e rendeletnek kellő gondossággal és pontossággal tegyenek eleget.”

Több esetben az OL munkatársai (általában Mandl Sándorné) a helyszínen előzetesen személyesen egyeztettek a püspökség(i levéltár) feladatairól és felmerülő költségeiről. 1961. november 20-án a Ráday Gyűjteményben találkozott Borsa Iván (OL képviselő), *Esze Tamás* gyűjteményi főigazgató és *Román János* sárospataki levéltárvezető (Tiszáninneri Egyházkerület), hogy megbeszéljék a Tiszáninneri kerület anyakönyveinek beszállítását. A felek a begyűjtés részleteiről és a felmerülő költségekről egyeztettek, hasznosítva a dunamelléki kerület anyakönyveinek begyűjtésében szerzett tapasztalatokat.

A felek között lefolytatott egyeztetés alapján az Országos Levéltár és az adott egyházi hatóság az anyakönyvek mikrofilmre vételéről egy megállapodást kötöttek, amely a plébániák/lelkészségek és az anyakönyvek körülbelüli számát, a be- és elszállítás határidejét, a felmerült költségekért fizetendő átalány összegét, majd a későbbiekben a felvételezés idején történő megbízotti iratanyag-használat jogát is rögzítették. Az első két szakasz (esztergomi és székesfehérvári r. kat. egyházmegye anyakönyveinek mikrofilmezése) idején még nem készült ilyen megállapodás. Az MM LO arra tekintettel, hogy mind az Országos Levéltárnak, mind az egyházi levéltárnak felettes hatósága, és az alárendelt szervekkel nem áll módjában megállapodást kötni, úgy döntött, hogy a megállapodást az Országos Levéltár és az egyházi hatóság kösse meg, és azt jóváhagyásra terjessze fel (amelyet változatlan formában mindig jóvá is hagyott).

A megállapodások megkötéséhez az ÁEH engedélyére is szükség volt, ezt a levéltár (általában Borsa Iván) telefonon kérte meg Miklós Imrétől, majd a szóbeli engedélyezés tényét az ügyiraton rögzítették, és a megállapodást jóváhagyásra felterjesztő kísérőlevélben is megemlítték.

A felvételezés 3. szakaszában (1961) az Egri Egyházmegye anyakönyvei kerültek sorra. A plébániákról csomópontokra begyűjtést, majd a visszaosztást az érsekség magára vállalta, de a költségek megtérítését átalánydíjasan (részletes költségkimutatás nélkül) kérte. Ezt a kérdést Ember Győző, az OL főigazgatója 1961. március 23-án személyesen beszélte meg Miklós Imrével, aki szerint „ez az előtte is előnyösnek tűnő gazdasági művelet egyházpolitikai szempontból semmiféle jelentőséggel nem bír, így ezzel szemben semmiféle észrevétele nincs”, ezért aztán a megoldás ellen kifogást nem emelt.²¹

A Tiszáninneri Református Egyházkerület anyakönyveinek felvételezésére kötendő megállapodástervezetet az OL azzal a megjegyzéssel terjesztette fel jóváhagyásra, hogy „1961. november 20-án Borsa Iván osztályvezető telefonon

²¹ MNL OL Y 7. 543/1961.

kapott hozzájárulást a megállapodás megkötéséhez Miklós Imrétől, az ÁEH helyettes elnökétől; Miklós elvtárs egyidejűleg oly értelmű nyilatkozatot is tett, hogy a jövőben a nem katolikus egyházakkal hasonló jellegű megállapodások az ÁEH esetenkénti külön hozzájárulása nélkül is köthetők, míg a róm. kat. püspökségeknél az ÁEH fenntartja az esetenkénti elbírálás jogát magának”.²²

A Tiszántúli Református Egyházkerület anyagának felvételezésekor a megállapodás felterjesztésében már az szerepel: „Protestáns egyházkerületekkel történő megállapodáshoz Miklós Imre, az ÁEH elnökhelyettese még 1961-ben hozzájárult, csupán a katolikus egyházmegyékkel kötendő megállapodások ügyében kívánta előzetes hozzájárulásának kikérését”.

A később kötött megállapodások már részletesebben tartalmazzák a költségeket, így pl. a tiszántúli anyagoknyvek költségvetésében szereplő tételek voltak: gyűjtőhelyre beszállítás postán (biztosított csomagok), visszaszállítással; levelezési és telefonköltségek; adminisztráció (iktatás, számadásvezetés, anyag átnézése); túlmunkák; kocsikísérő és átadóapidíja, úti költsége; anyagkönyvi kivonatok készítésének díja; kiegészítő munkaerők díjazása, csomagolóanyag visszaküldéshez.

Mandl Sándorné visszaemlékezése szerint „a minisztérium által rendelkezésre bocsátott hitelből a levéltár fedezte azokat a költségeket, melyek az anyagkönyvek begyűjtésével jártak. ... sikerült elintéznünk, hogy elfogadják [a püspökségek] a pausale összegű térítést, amely összeg általában a földrajzi távolság, az egyházmegye nagysága és a kötetek számának függvényében lett – lényegileg gyakorlati tapasztalat alapján – megállapítva.”²³ Az egyes püspökségek kötetenként 6,40-20 Ft-ot, 2000-28 000 Ft közötti összeget kaptak. A kötetek átlagos költsége 11 Ft 40 fillér volt, legolcsóbban a Győri Egyházmegyéből, legdrágábban a Szegedi Egyházmegyéből szállították be a köteteket. A megállapodások alapján több mint 2600 plébániáról/egyházközségből közel 21 300 anyagkönyvet (és indexet) terveztek beszállítani, ennek összköltsége 237 206 Ft volt.

A mormon mikrofilmzés keretében elkészített anyagkönyvi felvételek az alábbi sorrendben és időpontban készültek el: esztergomi r. kat. főegyházmegye (Budapest), székesfehérvári r. kat. egyházmegye (I. rész), budapesti evangélikus egyházközségek (1960), egri r. kat. egyházmegye, székesfehérvári r. kat. egyházmegye (II.), dunamelléki ref. egyházkerület, 1828. évi országos összeírás (1961), területi levéltárak állítási lajstromai, tiszáninneni ref. egyházkerület, dunántúli ref. egyházkerület (I.) (1962), dunántúli ref. egyházkerület (II.), tiszántúli ref.

²² MNL OL Y 7. 1838/1961. Megjegyzendő, hogy a későbbiekben is kértek még engedélyt a megállapodáshoz nem katolikus anyagkönyvek felvételezésekor (pl. izraelita anyagkönyveknél), Miklós Imre pedig mindig telefonon, kivétel nélkül engedélyezte a megállapodás megkötését.

²³ REISZ, 2012. 40.

egyházkerület, déli ev. egyházkerület, győri r. kat. egyházmegye, nemességigazolási iratok (I.) (1963), nemességigazolási iratok (II.), északi ev. egyházkerület, kalocsai r. kat. főegyházmegye, csanádi r. kat. egyházmegye (I.) (1964), csanádi r. kat. egyházmegye (II.), veszprémi r. kat. egyházmegye, zsidó anyakönyvek, megyei nemesi iratok (I.) (1965), megyei nemesi iratok (II.), burgenlandi másodpéldányok, szombathelyi r. kat. egyházmegye (1966), pécsi r. kat. egyházmegye, váci r. kat. egyházmegye, hajdúdorogi g. kat. egyházmegye, pótlások (1967), görögkeleti egyházak, kisebb egyházak, OL genealógiai táblái és egyéb genealógiai gyűjteményei, 1769. évi népszámlálás (1968), zsidó összeírások, 1857. és 1869. évi népszámlálások (1969).²⁴

Az egyes felekezetek vezetői tehát fel- és elismerték, hogy az OL által tervezett mikrofilmezési akció iratvédelmi és kutatási szempontokat egyaránt szolgál, annak tudományos jelentőségét nem vitatták. Az anyakönyvek beszállításában aktívan és pontosan részt vettek, csak a korszak rossz gazdasági viszonyai miatt igényelték a felmerült költségek megtérítését. Már az akció idején is mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy ezt a mikrofilmanyagot Budapesten, egy helyszínen kutatni lehet majd, ez azonban nem akadályozta, hanem inkább serkentette a munkában részt vevőket.

Forrás- és irodalomjegyzék

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL Y 7

A Magyar Országos Levéltár levéltára, Általános iratok

MNL OL XIX–I–4–ab

Az államigazgatás felsőbb szervei, Művelődésügyi Minisztérium, Levéltári Igazgatóság

MNL OL XIX–I–9–rr

Az államigazgatás felsőbb szervei, Kulturális Minisztérium, Mormon anyag

²⁴ A tanulmányban hivatkozott levéltári források adatait a Levéltári Szemle és a Levéltári Közlemények hasábjain megjelent éves gyarapodási beszámolókkal egészítettem ki.

Szakirodalom

BALOGH

- 2008 *A Magyar Katolikus Püspöki Kar Tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok.* I–II. kötet. BORÓVI JÓZSEF gyűjtésének felhasználásával összeállította BALOGH MARGIT. METEM, Bp., 2008.

BERKES–GARADNAI–VISZKET

- 2008 BERKES JÓZSEF–GARADNAI ZOLTÁN–VISZKET ZOLTÁN: A „mormon” mikrofilmezés története a Magyar Országos Levéltár filmtárában, 1956–1963. *Levéltári Közlemények*, 79. évf. 2008. 5–63.

BORSA

- 1960 BORSA IVÁN: Az Országos Levéltár mikrofilmező csoportjának munkája. *Levéltári Híradó*, 10. évf. 1960. 2. szám, 103–105.

BORSA

- 2000 BORSA IVÁN: Emlékezések: 60 év levéltárban. *Levéltári Közlemények*, 71. évf. 2000. 1–2. szám, 233–266.

GECSENYI

- 1989 GECSENYI LAJOS: Arcok a magyar levéltárakból: beszélgetés Borsa Ivánnal. *Levéltári Szemle*, 39. évf. 1989. 3. szám, 58–66.

REISZ

- 2012 REISZ T. CSABA: Mandl Sándorné visszaemlékezése a mormon mikrofilmezési akcióra. *Turul*, 85. évf. 2012. 1. szám 36–40.